

УДК 37. 036

ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ”ДОСВІД ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА”.

Вергунова В.С.

У статті розглядається сутність поняття "досвід емоційно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва", як одного із естетичних феноменів. Підкреслюється, що в його основі лежить чуттєва здатність людини, її духовна реакція на художні цінності.

Ключові слова: досвід, естетичний досвід, ставлення, досвід емоційно-ціннісного ставлення

Розвиток сучасної освіти, входження України до європейського й світового освітнього простору зумовлюють завдання вищої школи, які пов'язані з підготовкою фахівців, спроможних залучити підростаюче покоління до скарбів музичного мистецтва, здатних до творчої самореалізації та самовдосконалення. Реалізація цих завдань багато в чому залежить від формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва у майбутніх учителів, який, будучи своєрідним фільтром нових знань і вражень, спонукає до сприймання, осмислення і створення загальнолюдських, національних, морально-естетичних цінностей.

Багатогранність і значущість проблеми досвіду привертала і привертає увагу багатьох учених від древньогрецьких часів (Платон, Аристотель) до сучасних дослідників (К.Абульханова-Славська, О.Аверін, Б.Ананьєв, Л.Анциферова, О.Артем'єва, Л.Божович, Н.Вахтомін, Л.Виготський, П.Гальперін, У.Джеймс, В.Іванов, О.Леонт'єв, А.Лой, Б.Ломов, А.Маслоу, Б.Рассел, К.Роджерс, С.Рубінштейн, Л.Солонько, Т.Титаренко, Ф.Шелінг А.Уваров та інші). Різним його аспектам присвячені праці, в яких з'ясовуються роль чуттєвості і розуму у процесі пізнання, особливості духовно-практичного освоєння людиною світу, вивчаються проблеми передачі соціального досвіду, його вплив на формування особистості, підкреслюється взаємодія у цьому процесі суб'єктивних та об'єктивних чинників тощо. Важливе значення мають дослідження специфіки різних видів досвіду, зокрема естетичного (І.Зязюн, М.Каган, Л.Столович та інші);

виявлення природи естетичного ставлення людини до довкілля та мистецтва (А.Альохін, Ю.Борєв, Д.Джола, Н.Крилова, В.Кудін, Л. Новікова та інші); залучення особистості до музично-естетичних цінностей, формування досвіду музичного сприймання (Б.Асаф'єв, О.Рудницька, О.Ростовський та інші). Однак у спеціальній літературі категорія ”досвід емоційно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва” поки що не знайшла достатнього розкриття. Окремі дослідження торкаються лише часткових питань цієї проблеми, здебільшого побіжно, що зумовило завдання статті: *розглянути досвід емоційно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва як специфічний естетичний феномен.*

Вирішення поставленого завдання передбачає з'ясування низки питань. Це стосується, насамперед, характеристики двох важливих категорій: „досвід” і „ставлення”, поєднання яких визначає специфіку означеного феномену та, по-друге, розгляд його крізь призму духовно-естетичного освоєння дійсності.

У науковій літературі поки що немає єдиного погляду на визначення поняття „досвід”. Його трактують як результат практичної і пізнавальної діяльності людини [14, с.447]; як сукупність знань і навичок, набутих на основі і в процесі безпосередньої практичної взаємодії людей із зовнішнім світом [13, 151]; як стан нашої свідомості [12, с.54]. Однак, учені одностайні у визнанні особливої ролі досвіду в процесі розвитку особистості. ”Розвиток особистості – це розвиток психіки, а отже, це розвиток і психічних процесів, що постійно ускладнюються, і накопичення досвіду – психологічного потенціалу”, - підкреслює В.Мясищев [7, с.100.] Саме на основі аналізу досвіду, на думку представника гуманістичної психології К.Роджерса, можна визначити людину як особистість. „Кожен індивід існує у світі досвіду, центром якого він є, це – індивідуальний світ особистості, її емпірична сфера” - пише вчений [7, с.225]. На цьому наголошував С.Рубінштейн: „Сутність людської особистості знаходить свій завершальний

вияв у тому, що вона не тільки розвивається як усякий організм, але й має свою історію” [9, с.245].

Важливе значення має висновок науковців про те, що досвід передує будь-якій діяльності, є її вихідним етапом [10, с. 260]. Ці думки знаходять своє підтвердження у творах багатьох учених: „Нагромаджений досвід є результат минулої діяльності і початковий пункт діяльності наступної”, - підкреслює І.Зязюн [4, с.72]; досвід – це підготовленість особистості до певного виду діяльності, - вважає К.Платонов [6, с.39]. Тому, включаючись у будь-яку діяльність, особистість збагачує свій досвід, перетворюючи його у творчий потенціал для наступної діяльності. У цьому процесі важливу роль відіграє пам'ять, завдяки якій, досвід зберігається не як набір розрізнених фрагментів, а як певна суб'єктивна цілісність. Пам'ять відповідним чином забезпечує своєрідне психологічне творення особистості, надаючи їй у розпорядження картину індивідуального досвіду, дозволяє ним скористатись у кожний момент діяльності.

Включення особистості до різних видів діяльності, багатство її взаємодії зі світом, здатність свідомості відображати різні аспекти дійсності, зумовлює виділення різноманітних видів досвіду. Серед них особливе місце посідає естетичний досвід.

Для підкреслення специфіки естетичного досвіду важливе значення має визначення естетичного як особливої сфери чуттєвості людини, яка може реалізуватись на широкому спектрі змістовних цінностей, визначень, полярні полюси яких - насолода і страждання [1, с.82].

Характерна ознака естетичної чуттєвості полягає у тому, що вона не існує сама по собі, а виступає, з одного боку, основою зародження всіх здібностей, а з іншого – необхідною їхньою похідною. „Чуттєвий досвід допомагає виявити, зрозуміти й оцінити естетичні моменти дійсності, у різних видах людської діяльності та взагалі у ставленні людини до світу” – підкреслює І.Зязюн [4, с.7]. Без нього набуті якості особистості не забезпечують можливість встановити багатство зв'язків із світом і виявити

себе в діяльності як всебічно розвинену. Д.Джола вважає: „Чим багатший у людини чуттєвий досвід, тобто чим більше явищ у житті вона переживала, тим багатший її емоційний відгук на нові явища” [15, с.23].

В основі людської чуттєвості лежить відчуття краси. На думку багатьох учених, будь-яка краса не має ніякої магічної сили і може впливати на особистість тільки через її досвід. „Людину з слабо тренованим оком і вухом, без уяви, не вразить ніяка краса”, - пише Д.Джола [15, с.44]. На цьому наголошує А. Белик: ”Краса предметів присутня не сама по собі, а є результатом діяльності людської свідомості” [2, с.56]. ”Краса не поза людиною, а в середині її” , - вказує К.Ушинський [11, с.168].

На думку І.Зязюна, естетичний досвід носить двоякий характер, який виявляється в тому, що він, з одного боку, виступає як „генералізована здібність людини” [4, с. 163], а з іншого - є необхідним рушійним чинником її соціологізації. Соціальна зумовленість естетичного досвіду полягає у тому, що у процесі його накопичення людина акумулює у собі досвід соціальних відносин, що склався і закріпився у вигляді стійких ціннісних орієнтацій. У такому розумінні естетичний досвід виступає як специфічна програма соціальної поведінки особистості. Водночас, він відіграє важливу роль у самоствердженні людини. Внаслідок засвоєння людиною раціонального, практичного і чуттєвого досвіду суспільства, у якому вона живе, засвоєнні естетичні зразки і норми, матеріалізуючись у діяльності, стають внутрішнім середовищем особистості, що визначають власні вимоги людини до себе і оточення. Саме вони виступають активним збудником людського самоствердження в навколишньому світі, адже самоствердження, як безкінечний процес, полягає в почуттєвому осмисленні свого місця у житті, у діяльності, у вчинках [5, с.30-31].

Естетичний досвід значною мірою визначається життєвим досвідом особистості, її стилем життя. Тому відмінність у чуттєвій практиці людей – це не результат їх особистого бажання, а наслідок відмінностей індивідуального життя. Саме особливості конкретного життя, з усіма його

стереотипами, ритуалами, обрядами, випадковостями, досягненнями тощо, складають естетичний досвід, що визначає весь спектр смаків, пристрастей і ціннісних орієнтацій особистості. Життя як джерело естетичного досвіду – той єдиний феномен людського буття, який поєднує у собі, зводить воєдино всі різнорівневі процеси: історію природи, історію роду, історію культури і народу, історію індивіда. „У житті, - наголошує О.Азархін, - втілюються всі абсолютні, сутнісні визначеності буття як такого, в яких індивід має безпосередньо пере-бути, пере-жити їх як особисті характеристики, засвоїти їх у якості власних сутнісних сил” [1, с.89].

Важливе значення має думка В.Мясищева про те, що „досвід здійснюється у формі накопичення знань, навичок, умінь і ставлень” [7, с.100]. Виділення ставлення як компоненти досвіду пояснюється тим, що особистість „не тільки свідомо перетворює дійсність, але й свідомо ставиться до неї” [7, с.100]. Ці погляди знаходять своє підтвердження у О.Бодальова, який вважає, що в кожній людині на основі її власної повсякденної практики взаємодії зі світом речей і світом людей формується її багата і багатогранна система ставлень до них [7, с. 337].

Проблемі ставлення значну увагу приділяли багато вчених (О.Лазурський, В.Мясищев, С.Рубінштейн, Б.Ломов та інші). Зокрема, В.Мясищев характеризує ставлення як свідомий, вибірковий, оснований на досвіді психічний зв'язок людини із різними сторонами об'єктивної дійсності, що виражається у її діях, реакціях і переживаннях [7, с.35].

Через цю категорію В.Мясищев виявляє природу суб'єктивного у людині, розкриває соціально-психологічний зміст зв'язку особистості з середовищем, взаємозв'язок мотиваційних компонентів психіки та пояснює походження характеру. ”Ставлення реалізується або виявляється у зовнішньому факторі, але разом з тим воно виражає внутрішній ”суб'єктивний” світ особистості”, - наголошує він [7с, с.100]. Цю думку підтверджує Б.Ломов, який пише: „...Термін „ставлення” означає не тільки і

не стільки об'єктивний зв'язок особистості з її оточенням, але, передусім, її суб'єктивну позицію у цьому оточенні" [7, с.107].

Ставлення одночасно є моментом пізнання і разом з тим, специфічною формою практики. Це пояснюється тим, що знання народжуються з практики і, як будь-яка форма відображення дійсності людською свідомістю, внутрішньо пов'язані з предметно-практичними діями, у ході яких елементи загальності й об'єктивності опосередковуються суспільними відносинами і набувають історично-відносного характеру [8, с.11]. Таку думку підкреслює Д.Джола: "У кожному ставленні знаходиться в єдності оцінно-пізнавальна і практично-діяльна сторони" [15, с.9].

На думку І.Беха, ставлення виникає в процесі накладання емоції на предмет, яка певною мірою усвідомлюється людиною. „Без емоційного компонента взагалі не може бути суб'єктивно-оцінного ставлення суб'єкта”, - пише вчений [3, с.10]. У такому випадку оцінка явищ дійсності може виступати у вигляді емоційного відгуку особистості, що характеризує ставлення як позитивне, негативне чи нейтральне (байдуже). Воно має вираження у формі вербальних суджень: подобається – не подобається. Проте, інтуїтивні емоції стають глибшими, якщо людина співвідносить свою оцінку із уявленнями про цінність. Поняття цінності передбачає взаємозв'язок явищ – значущість одного для буття іншого. Вона має об'єктивно-суб'єктивний характер: з одного боку відображає реальні властивості дійсності, з іншого – належить людині і дістає у її свідомості суб'єктивне відображення у формі оцінки [8, с.10]. Відтак, емоційно-ціннісне ставлення характеризується спрямованістю особистості на пошук цінностей, а відповідний досвід постає в результаті їх сприймання або створення.

Досвід емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, зокрема музики, зумовлений здатністю людини переживати, оцінювати й усвідомлювати художні цінності.

Однією із специфічних особливостей музичного твору є "невизначена предметність" змісту. Втілюючи переважно емоційну інформацію, музика

розкриває внутрішній світ людини, її ставлення до навколишньої дійсності. Музика відтворює реальну тривалість і силу естетичного переживання і в цьому полягає змістовність музичних образів. Навіть коли музика програмна, вона не втілює матеріальної конкретності предметів, а може передає динаміку мислення й переживання з такою безпосередністю, яка не доступна жодному виду мистецтв. Тому специфіка досвіду емоційно-ціннісного ставлення визначається особливостями музичного сприймання.

Сучасна наука розглядає музичне сприймання як складний процес, що спрямований на осягнення й осмислення тих значень, якими володіє музика як вид мистецтва. Воно потребує не тільки відповідних знань, а й значною мірою залежить від духовного світу людини. Сприймаючи твори музичного мистецтва, особистість пізнає духовні цінності суспільства, які мають стати надбанням її власного досвіду. При цьому збагачуються та поглиблюються музичні враження, думки, почуття, асоціації, що є важливою основою для виникнення певного ставлення. У такому розумінні між досвідом емоційно-ціннісного ставлення до творів музичного мистецтва та музичним сприйманням існує тісний взаємозв'язок: сформованість першого визначає сформованість другого, і навпаки.

Важливе значення для формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення має те, які мотиви спонукають до сприймання музики. Доведено, що мотиви спілкування з музичним мистецтвом нерідко не пов'язані з його специфікою. Це виявляється у зверненні до музики як до розваги і відпочинку, що зумовлює досвід практично-споживацького ставлення до музичного мистецтва.

Отже, досвід емоційно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва виступає як складне духовне утворення, що акумулює в собі суб'єктивні зв'язки, набуті у процесі переживання, осмислення й створення художніх цінностей. Як специфічний естетичний феномен він виявляється через потребу в упорядкуванні, досконалості, гармонії та відбиває взаємодію людини з довкіллям. Сформований досвід емоційно-ціннісного ставлення до

музичного мистецтва є мірою духовної зрілості людини та важливим критерієм її творчої самореалізації.

Wergunova W.S.

ABOUT THE ESSENCE OF THE NOTION "EXPERIENCE OF THE EMOTIONALLY- APPRECIATED ATTITUDE TO MUSIK".

The essence of the notion "Experience of the emotionally-appreciated attitude to music" as one of aesthetic phenomena is in the focus of the attention. The author points out that a sensual ability of a person and her spiritual reactions to artistic values are in the basis of the notion.

Key words: experience, aesthetics experience, attitude, experience of emotionally-appreciated attitude

Література

1. Азархин А.В. Мироззрение и эстетическое развитие личности / АН УССР. Ин-т философии. – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.
2. Белик А. Эстетика и современность. – М.: Политиздат, 1967. – 224 с.
3. Бех І.Д. Категорія „ставлення” в контексті розвитку образу "Я" особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. - №3. – С.9-22.
4. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. – К.: Вища школа, 1976. – 176 с.
5. Зязюн І.А. Комунізм і естетичний розвиток особи. – К.: Мистецтво, 1972. - 172.
6. Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
7. Психология личности в трудах отечественных психологов / Сост. и общ. ред. Л.В.Куликова. – СПб.: Питер, 2001. – 480 с.
8. Рудницька О. Вчись цінувати прекрасне.. – К.: Музична Україна. 1983. – 112 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – Т.2. – М.: Педагогика, 1989. – 328 с.

10. Словарь-справочник „Человек и общество”. (Авторы-сост. Коропец И.Д., Штомпель Л.А., Штомпель О.М.) Ростов-на-Дону.: Изд-во "Феникс", 1996. – 554.
11. Ушинский К.Д. Твори в шести томах. – Т. 6-й. – К.: Рад. школа, 1954. – 616 с.
12. Філософський словник соціальних термінів. Видання 3-тє, доповнене. – Х.: „Р.И.Ф. ”, 2005. – 672 с.
13. Філософський словник / За ред.. В.І.Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
14. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С.Аверинцев, Э.А.Араб-Оглы, Л.Ф.Ильичёв и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
15. Щербо А.О., Джола Д.Н. Красота воспитывает человека. – К.: Радянська школа, 1980. – 104 с.